

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ ТАЪЛИМИДА ТАЛАБАЛАРНИНГ ЎҚУВ-БИЛИШ МОТИВАЦИЯСИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Ортиқова Д.Б.

Тошкент шаҳрида жойлашган Аджу университети тьютори

Таянч сўзлар: лойиха, материал, мотив, муносабат, мазмун, кизиқиш, фаолият.

Ключевые слова: проект, материал, мотив, отношение, содержание, интерес, деятельность.

Key words: project, material, motive, attitude, content, interest, activity.

Резюме:

Ўзбек адабиёти таълимида талабаларнинг ўқув-билиш мотивациясини фаоллаштиришда бошқа фанлар қатори ўқув лойиха ва илмий-тадқиқот ишларидан ҳам кенг фойдаланилади. Мақолада муваффақиятли таълимнинг шarti бўлган мотивация ҳақида сўз юритилади ва талабаларнинг билимларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш, ташқи омиллардан ишонч ва мустақилликни ошириш мақсадида муайян фаолиятга ундаши ҳақида сўз юритилади.

Резюме:

В обучении узбекской литературе широко используются, в том числе, учебные проекты и научно-исследовательские работы для активизации учебной мотивации учащихся. В статье говорится о мотивации, которая является условием успешного обучения, а также о поощрении учащихся к определенной деятельности с целью расширения и углубления своих знаний, повышения уверенности и независимости от внешних факторов.

Summary:

In teaching Uzbek literature, educational projects and research works are widely used to activate students' learning motivation. The article talks about motivation, which is a condition for successful learning, as well as about encouraging students to certain activities in order to expand and deepen their knowledge, increase confidence and independence from external factors.

Таълим мотивацияси, бошқа мотивация турлари сингари, барқарорлик ва динамиклиги билан ажралиб туради. Психологик барқарорлик улар томонидан инсонга таъсир қилувчи омилларнинг кенг ўзгариши билан ақлий фаолиятнинг зарур даражасини сақлаб туриш қобилияти сифатида белгиланади. Барқарорликнинг ҳақиқий ифодасига асосланиб, муаллифлар уни таълим мотивациясининг куч, хабардорлик, самарадорлик, фаолиятнинг маъно шакллантирувчи мотивини шакллантириш, жараёнга йўналтириш ва бошқалар каби хусусиятлари билан биргаликда кўриб чиқадилар.

Ф.Ҳайдаров таълим фаолияти мотивациясини ўрганиб, қуйидагиларни таъкидлайди, “ўрганиш мотивацияси доимий равишда ўзгариб турадиган ва бир–бири билан янги авлодларга кирадиган бир қатор мотивлардан иборат. Шунинг учун мотивацияни шакллантириш–бу ўрганишга ижобий ёки салбий муносабатни кучайтиришнинг оддий ўсиши эмас, балки унинг ортидаги мотивацион соҳа тузилишининг мураккаблашишидир” [3].

Ўзбек адабиёти таълимида талабаларнинг ўқув–билиш мотивациясини фаоллаштириш учун ўқув материални мультимедиа ва интерактив шаклда тақдим этиш мақсадга мувофиқ. Бундай материал қуйидаги шаклда тақдим этилиши мумкин:

- материални тақдимоти ёки талабаларга мустақил ўрганиш имкониятини яратиш учун ишлатилиши мумкин бўлган материаллар;
- ўқув ёки ўқув материалларини ўз ичига олган компьютер ўйинлари;
- синов дастгоҳлари, тест муҳити бўлиши мумкин бўлган гиперматнли иловалар;
- интерфаол дастурлар, уларда талаба ўқув жараёнида қанчалик кўп иштирок этса, ўзлаштирилган билим, кўникма ва малакалар шунчалик аҳамиятли бўлади;
- график кўргазмали материаллар, булар оддий плакатлар, стендлар, тарқатма материаллар бўлиши мумкин ёки булар талабанинг ўзи топадиган ва кўрадиган тасвирлар бўлса яхшироқ;
- видеолар.

Таълим фаолияти мотивациясини таҳлил қилиш жараёнида асосий нарса нафақат доминант мотиваторни (мотивни), балки инсоннинг мотивацион соҳасининг ташқи ва ички мазмунини аниқлашдир. Ташқи мотивация инсон хатти–ҳаракатларини бошқарадиган ёки бостирадиган мукофотлар, жазолар ва бошқа рағбатлантириш турларига асосланади. Ташқи мотивация ҳолатида хатти–ҳаракатни тартибга солувчи омиллар шахснинг ички ўзига боғлиқ эмас. Ички мотивация ишдан (ўқишдан) завқланишга ҳисса қўшади, қизиқиш, ҳаяжон уйғотади, шахснинг ўзига бўлган ҳурматини оширади.

Мотивлар мазмунига кўра қуйидаги гуруҳларга ажралади:

- мазмуни ижтимоий эҳтиёжлар, қизиқишлар, олий таълимнинг юқори ижтимоий аҳамиятидан хабардор бўлган кенг ижтимоий мотивлар;
- таълим фаолияти билан бевосита боғлиқ бўлган жараённинг ўзи, ўрганилаётган нарсаларнинг мазмунига талабалар, таълимга муносабат билдирувчи илмий ва когнитив мотивлар;
- касбий мотивлар;

- утилитар мотивлар;
- ижтимоий идентификация мотивлари – талабанинг ота– онаси, дўстларининг унинг хулқ–атвориغا таъсири.

Ўзбек адабиёти таълимида талабаларнинг ўқув-билиш мотивациясини фаоллаштиришда бошқа фанлар қатори ўқув лойиҳа ва илмий-тадқиқот ишларидан ҳам кенг фойдаланилади. Ўқув лойиҳаси материални йиғиш ва қайта ишлаш ва тайёр маҳсулотни электрон шаклда тақдим этиш билан боғлиқ бўлиб, улар учун муҳим бўлган муаммони ҳал қилишда талабалар томонидан мустақил равишда амалга ошириладиган ҳаракатлар мажмуини ўз ичига олади. Ўқитувчи, ўз навбатида, талабага электрон ресурсларни бошқаришга ёрдам беради ва ахборот материални қидириш ва танлаш бўйича маслаҳат беради.

Интерфаол технологиялардан, жумладан мультимедиа тақдимотларидан фойдаланган ҳолда ўтказиладиган дарслар талабаларга ўқув материални визуал тарзда ўзлаштириш имконини беради. Ўзбек адабиёти таълимида талабаларнинг ўқув-билиш мотивациясини фаоллаштириш мақсадида танланган мультимедияли тақдимотлар ўрганишни фаоллаштириш, талабалар фаоллиги, ўрганишни индивидуаллаштириш, мустақилликни ривожлантириш, мотивацияни ошириш ва бошқаларни таъминлайди.

Дарсда ўқитувчи ва талабалар ўртасидаги тўлиқ интерактив алоқа видео конференция ёки аудио конференция, тезкор файл алмашиш, суҳбатдошлар билан экран алмашиш ва иш столини алмашиш имконияти ёрдамида амалга оширилади. Бу имкониятлар ихтисослаштирилган дастурлар ёрдамида тақдим этилади [4].

Ўзбек тили ва адабиётини ўқитишда интерфаол технологиялардан фойдаланиш методик, дидактик, педагогик ва психологик тамойиллар мажмуасини тўлиқроқ амалга оширишга ёрдам беради, ўқув жараёнини янада қизиқарли ва ижодий қилади, ҳар бир талабанинг индивидуал иш суръатини ҳисобга олиш имконини беради. Шу билан бирга, компьютерлар таълим иштирокчилари учун автоматлаштирилган иш станцияларига айланади ва коммуникация технологиялари ўқитувчилар ва талабалар ўртасидаги бевосита алоқани таъминлайди.

Ўқув жараёнини ташкил этиш ва қуришга анъанавий ёндашув талабаларни рағбатлантиришни шакллантиришга катта ҳисса қўшишига қарамай, тегишли мотивлар маълум бир тоифадаги талабалар учун самарасиз бўлиши мумкин. Аммо мотивация қандай бўлишидан қатъи назар, ҳатто энг ижобий бўлса ҳам, у талабанинг ривожланиши учун фақат потенци-

ал имконият яратади, чунки бу мотивларни амалга ошириш мақсадларни аниқлаш жараёнларига боғлиқ.

Шу билан бирга, ўзбек адабиёти таълимида талабаларнинг ўқув-билиш мотивациясини фаоллаштиришда фаол таълим шакллари ва усулларидан (муаммоли ва бошқа турлардан) фойдаланган ҳолда талабаларни ўқув фаолиятига жалб қилиш зарур. Талабаларнинг билим ҳақиқиқатларини ривожлантиришда мустақил иш усуллари муҳим ўрин тутади. Буларга дарслик, маълумотномалар билан ишлаш, алгоритм бўйича вазифаларни бажариш, тажрибалар ўтказиш, талабаларга нотаниш вазиятларни таҳлил қилиш, субъектив равишда янги маълумотлар яратиш, курс ишлари ва тезисларни ёзиш усуллари киради.

Муваффақиятли таълимнинг шarti мотивация бўлиб, у талабларни ўз билимларини кенгайтириш ва чуқурлаштириш, ташқи омиллардан ишонч ва мустақилликни ошириш мақсадида муайян фаолиятга ундайди. Ўзбек адабиёти таълимида талабаларнинг ўқув-билиш мотивациясини фаоллаштириш уларнинг ўзини ўзи касбий тасдиқлаши билан боғлиқ мотивларнинг ўзгариши билан ажралиб туради. Бу шуни англатадики, касбий мотивлар нафақат ўқув мотивацияси таркибига киритилади, балки унинг ажралмас таркибий қисмига айланади, ўқитиш мотивлари билан ўзаро таъсир қилади ва таълим ва касбий мотивацияни шакллантиради.

Адабиётлар:

1. Жўраев Ё. Адабиёт дарсларида эмоционал маданиятни тарбиялаш. // Тил ва адабиёт таълими. – Тошкент, 2009. – № 4. Б. 3-9.
2. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 512 с
3. Ҳайдаров Ф., Абдукаримов Х., Алимова Ф., Ботиров Б. Талабаларнинг ўқув мотивларини шакллантириш. –Т.:2009. 131 б.
4. Черкасов М. Н. Инновационные методы обучения студентов // XIV Международная заочная научно-практическая конференция «Инновации в науке». Новосибирск, 2012.